

**ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ УЧИТЕЛЯ ТА АСИСТЕНТА УЧИТЕЛЯ
З ДІТЬМИ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ**

УДК 373.3.04:316.61

DOI:

Наталія Туренко, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Марина Шах, кандидат психологічних наук, практичний психолог комунального закладу “Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 464 комбінованого типу Харківської міської ради”

**ТЕХНОЛОГІЇ РОБОТИ УЧИТЕЛЯ ТА АСИСТЕНТА УЧИТЕЛЯ
З ДІТЬМИ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ**

У статті узагальнено основні технології роботи з дітьми з розладами аутистичного спектру, які можуть використовувати у роботі педагоги початкових класів та їх помічники в умовах загальноосвітньої школи. Висвітлено основні психологічні особливості такої категорії дітей, особливості організації навчання та навчального середовища, схарактеризовано проблеми дитини з РАС під час навчання та шляхи їх вирішення, подано поради для учителів та батьків щодо розвитку необхідних для навчання комунікативних навичок у дитини з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: початкова освіта; діти з РАС; особливості дітей з РАС; технології роботи; поради батькам.

Літ. 5.

Nataliya Turenko, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the Special Pedagogical Department Kharkiv Hruhoriy Skovoroda National Pedagogical University

Maryna Shakh, Ph.D.(Psychology), Practical Psychologist of the Municipal Institution “Preschool Educational Institution (Nursery School) № 464 of Combined Type of the Kharkov City Council”

**TECHNOLOGIES OF THE WORK OF THE TEACHER AND TEACHER’S ASSISTANT
WITH CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS**

The article presents the main technologies of work with children with the autism spectrum, that primary school teacher and his assistant can use in an inclusive education. They are emotionally-level approach, which is based on a medical-psychological and pedagogical correction; ABA – applied behavioral analysis, which is used to influence on the problematic behavior by the methods are based on the encouragements; the technology of differential reinforcement of alternative behavior is the incentive for changes, following a behavioral act which increases the frequency of this type of behavior in the future in such circumstances; the TEACH programme, which aims not to adapt the child to the world, but to create appropriate conditions of existence; visual support technology is using pictures or other visual items to give a child, who has difficulty understanding, some information, namely visual support, pictograms and PECS system. Consider in detail the essence, disadvantages and advantages of each of the listed technologies.

Attention is paid to the creating an educational environment and the organization of educational process for children with the autism spectrum in general education school. Recommendations for parents, who raise a child with autism spectrum regarding the development of communication skills have been filed.

It has been shown that no technology alone can be effective, it is necessary to combine different directions and methods of work with the child, who has the autism spectrum.

Constructive ways of teacher and his assistance’s responding to manifestations of problematic behavior of a child with autism spectrum and features of working with parents of children who have such children, as well as preventive work with counteracting bullying with neurotypical children who study in an inclusive class are submitted.

Keywords: primary education; children with the autism spectrum; the features of children with the autism spectrum; the technologies of work; advice for parents.

Постановка проблеми. За визначенням ВООЗ аутизм – це якісне порушення в соціальній взаємодії, відсутність соціальної та емоційної взаємності. Сьогодні поняття “дитячий аутизм” набуло більш широкого розуміння. Особливу увагу звертають на себе прояви аутистичних рис при інших нозологічних

формах та використовується більш широке поняття – “розлад аутистичного спектру”. За офіційними даними ВООЗ у світі 1 з 160 дітей страждає розладом аутистичного спектру. В Україні – 1 дитина на 5 тисяч дітей. В Харківській області в 2018 році офіційно було зареєстровано 431 дитину з розладами аутистичного спектру [2].

Згідно Конвенції ООН про права людей з інвалідністю, сучасна українська школа має забезпечити можливості для включення дітей з особливими освітніми потребами у спільноту однолітків. Разом з цим сучасні педагоги поки що мають не досить високий рівень обізнаності щодо питань інклюзивної освіти в методичних, організаційних та психолого-педагогічних аспектах. Одним із шляхів надання підтримки дітям з ООП є залучення до освітнього процесу додаткових учасників навчального процесу – асистентів вчителів. Саме тому вчитель та асистент вчителя, які працюють з дітьми з розладами аутистичного спектру мають бути максимально обізнаними про психологічні особливості, поведінку та сучасні методи і технології роботи з аутистичними дітьми та професійно здійснювати психолого-педагогічний супровід їх батьків та інших дітей інклюзивного класу [1].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемам соціалізації, розвитку, навчання дітей з розладами аутистичного спектру приділяють увагу такі сучасні науковці як М.К. Шеремет, Н.В. Базима, С.Ю. Конопляста, Х.В. Качмарик, З.П. Ленів, О.І. Романчук, В.В. Тарасун, Н.Я. Семаго, М.С. Гончаренко та ін. Зокрема Т.А. Михаленковою було обґрунтовано особливості навчання дітей з розладами аутистичного спектру, Д.І. Шульженко схарактеризувала психологічні основи корекційного виховання дітей з аутистичними порушеннями.

Мета статті – висвітлити основні технології роботи з дітьми з розладами аутистичного спектру.

Виклад основного матеріалу. Бурхливий розвиток інклюзії в Україні сприяв збільшенню кількості класів з інклюзивною формою навчання у загальноосвітніх школах. Разом із звичайними дітьми тепер мають змогу навчатись їх однолітки з особливими освітніми потребами. Серед них значна кількість учнів з розладами аутистичного спектру. Перед вчителем початкових класів постає проблема навчання таких дітей. Перш за все педагогічним працівникам необхідно володіти знаннями про психічні особливості своїх учнів. Вони мають знати й розуміти, що діти з розладами аутистичного спектру мають багато особливостей: можуть не розуміти емоцій, намірів, почуттів інших людей, адже людина у них асоціюється з неживим предметом. Вони не усвідомлюють, що своєю поведінкою можуть когось образити. Таких дітей важко мотивувати. Іноді вони занадто пильно дивляться в очі співрозмовнику, або взагалі уникають зорового контакту. Можуть підійти до

співрозмовника занадто близько або піти від нього на дуже велику відстань. Також розмовляти можуть занадто голосно або навпаки ледь чути. Негативно реагують на будь-яку зміну в житті і дуже переживають будь-які зміни. У звичайних і однотипних ситуаціях відчують і поведуться впевнено та спокійно. Мають високу чутливість до слабких подразників. У них переважає зорове сприйняття та порушення орієнтування у часі. Крім цього, у них спостерігається знижена здатність до узагальнення при наявності унікальної пам'яті та інтелекту. Уява у таких дітей вкрай недостатня, зазвичай вони не підкорюються мовним інструкціям і не звертають уваги на обличчя співрозмовника, мовні розлади найбільш чітко проявляються після 3 років. У разі відсутності сформованого мовлення у дитини з аутизмом, можливе вдавання до агресивної та проблемної поведінки, оскільки у неї немає інших можливостей повідомити про свої бажання і почуття [3, 230 – 245].

Для успішної адаптації таких учнів до шкільного навчання рекомендовано перш за все мати фахівця з супроводу, обов'язковим є складання індивідуальної освітньої програми і програми супроводу. Також для такої категорії дітей важливим є особливий режим перебування в школі, який виражається у наданні додаткового вихідного дня або скороченні загального навантаження в часі та відвідування індивідуальних та групових занять з психологом, спрямованих на розвиток навичок соціальної взаємодії. Організація навчальних занять має забезпечити безпечне середовище, заняття повинні проводитися в спеціально відведеному місці, в певний час. Обов'язково треба дотримуватися добових і тижневих ритмів, використовувати план заняття, малюнки і схеми. Також дитині слід надавати індивідуальну інструкцію простими словами. Учителю слід пам'ятати, що дитячу увагу ніщо не повинно відволікати. На початковому етапі роботи пропонуються приємні види занять. Всі дії коментуються педагогом або асистентом. Види діяльності, які подобаються дитині, повторюються багаторазово з поступовим розширенням. Учителю слід звернути особливу увагу на створення відчуття успіху, адже труднощі і невдачі у дітей з аутизмом ведуть до поведінкових проблем. Важливим є те, що на початковому етапі занять вимоги до організованості не висуюються, оскільки вирішуються наступні завдання: формування позитивної установки дитини по відношенню до уроку; поступове закріплення певної послідовності дій по підготовці до уроку [1, 93 – 94].

Заняття спочатку може тривати декілька хвилин, і після його закінчення слід дати позитивну оцінку діяльності дитини на занятті. Такі звичайні заходи для дітей з аутизмом набувають особливої значущості, оскільки саме організація їхньої поведінки має серйозніші труднощі, ніж сама діяльність. На уроці починати треба з тієї діяльності дитини, яка доставляє їй приємні сенсорні відчуття, не варто кожен раз пропонувати щось нове. Можливе навчання і в мікрогрупі, коли дитина з РАС виконує завдання разом з іншою дитиною, яку вона виділяє, тобто вибирає партнера для наслідування. Як варіант можливе використання і клону-посередника, наприклад, ляльки з якою домовляється педагог. Вчителю та асистенту вчителя слід враховувати, що дітям з РАС потрібна чітка і детально розроблена організація життя в школі, на уроці та на перерві. Така організація дозволить дитині усвідомити порядок того, що відбувається і використовувати сформовані ритуали у своїй поведінці. Важливо пам'ятати, що раптове порушення порядку для дитини з аутизмом завжди некомфортно, а іноді й небезпечно.

Учителю та асистенту учителя, які працюють в інклюзивному класі, слід усвідомити, що жодна технологія окремо не може бути ефективною, потрібно комбінувати різні напрямки та методи роботи з дитиною з аутизмом. В основі сучасних концепцій корекції і розвитку дітей з аутизмом лежить ідея про те, що не дитина має адаптуватися до свого оточення, а оточення потрібно пристосувати до неї. Висвітлимо основні технології роботи з дітьми з аутизмом [4].

Однією з сучасних технологій роботи з аутистичними дітьми є технологія емоційно-рівневого підходу. Її основою є медико-психолого-педагогічна корекція. Акцентується увага на психологічній роботі при реалізації таких етапів, як встановлення емоційного контакту, стимуляція активності взаємодії, зняття страхів, нівелювання агресії та аутоагресії і формуванню цілеспрямованої поведінки. Слід зазначити, що конкретна методика з реалізації цієї технології розробляється для кожного випадку окремо.

АВА – прикладний поведінковий аналіз, використовується для впливу на проблемну поведінку, таку як агресія, аутоstimуляція, нав'язливі інтереси, спалахи гніву за допомогою етичних методів, заснованих на заохоченнях. Важливо визначити функцію проблемної поведінки, а також те, якої поведінки можна навчити дитину замість проблемної. Основою цієї технології є формування структури бажаної соціально прийнятної поведінки. Акцент робиться на відпрацювання схеми “стимул-реакція”.

Основний спосіб технології включає ретельний вибір інструкцій, спеціальне підкріплення та дозовану допомогу.

Технологія диференціального підкріплення альтернативної поведінки це стимул для змін, наступний за поведінковим актом, який підвищує частоту такого виду поведінки в майбутньому в подібних умовах. Як визначити підкріплення для бажаної поведінки? Якщо дитина може говорити, треба запитати, що їй подобається, це вподобання дитини і буде підкріпленням. Якщо дитина не вміє говорити, їй показують картинки і пропонують вибрати. Однак вчителю слід пам'ятати, про те, що є підкріпленням для однієї дитини з аутизмом, не є таким для іншої, і може навіть сприйматися як покарання. Наприклад, якщо дитина з аутизмом занадто багато говорить в класі, привертаючи увагу вчителя, педагог ліквідує таку поведінку, підкріплюючи своєю увагою тільки ті випадки, коли дитина піднімає руку або тихо підходить до вчителя, щоб задати питання.

При використанні програми ТЕАСН зусилля спрямовуються не на адаптацію дитини до світу, а на створення відповідних їй особливостей умов існування. Основою цієї технології є ідея структурованого навчання, коли класна кімната поділена на зони, в кожній з яких дитина навчається окремим навичкам і умінням. Акцент робиться на структуруванні часу і простору, а також на складанні індивідуальних розкладів. Основний спосіб технології включає механічне навчання.

Технологія візуальної підтримки – це використання картинок або інших наочних предметів для того, щоб повідомити якусь інформацію дитині, якій важко розуміти і використовувати мовлення. Як візуальні підтримки можуть використовуватися фотографії, малюнки, тривимірні предмети, написані слова або письмові списки. Візуальна підтримка полегшує комунікацію батьків зі своєю дитиною, і вона полегшує комунікацію дитини з іншими людьми. Однією з методик візуальної підтримки є візуальний розклад – це наочне відображення того, що станеться протягом дня, або під час якогось одного заняття або події. Такий розклад корисний при сильній тривожності в незвичних ситуаціях і ригідності, коли дитина чинить опір будь-яким змінам в звичному розпорядку дня. За допомогою розкладу можна попередити дитину заздалегідь, що на неї чекає в протягом дня, що дозволяє знизити тривожність. Візуальний розклад повідомляє дитині, що станеться далі і в якому порядку. Використання візуальних розкладів для дітей з аутизмом потрібні для розвитку

незалежності, адже у такому випадку дитині не потрібна інша людина поруч для пояснень, що підвищує самооцінку дитини з аутизмом. Щоб уникнути конфронтації з дитиною і робить процес більш об'єктивним. Візуальний розклад – це варіант постійного зорового нагадування. Він зменшує тривожність і, як наслідок, недоречні форми поведінки. Така комунікація допомагає дитині зрозуміти, що відбувається навколо, адже люди з аутизмом краще сприймають зорову інформацію. І також слід зауважити, що ефективність візуальних опор для дітей з аутизмом доведена в наукових дослідженнях.

Ефективним методом організації освітнього процесу є використання піктограм, це – невеликі картки з схематичними зображеннями різних видів діяльності під час навчання. Наприклад, ручка для дитини з РАС означає, що треба писати, коло зі стрілочками, що це повторення, будиночок, що це домашнє завдання тощо.

За допомогою технології візуальної підтримки розроблена і система PECS – система комунікації обміном зображеннями для невербальних або функціонально невербальних дітей. Ця система навчає дітей використовувати картинки для прохань, коментарів і описів, а в кінцевому підсумку і для розмови. PECS сприяє розвитку усного мовлення і є її моделлю, просто замість слів в ній використовуються зображення.

Використання у роботі вчителя з дітьми з аутистичними розладами системи PECS має безумовні переваги, тому що: етапи цієї системи засновані на науці про вербальну поведінку, тобто області прикладного аналізу поведінки, яка присвячена всім видам мовленнєвої поведінки, включаючи текст, усне мовлення і всі форми комунікації. Ця система включає в себе окремі стадії з навчанням різним навичкам, в тому числі того, як висловити прохання за допомогою картинки, як відрізнити одне зображення від іншого, як іти до іншої людини або в інше приміщення заради комунікації, а пізніше, як коментувати і використовувати інші функції комунікації. На всіх цих стадіях система моделює усне мовлення і заохочує її розвиток. Вона робить акт комунікації наочним, адже для передачі повідомлення дитина повинна знайти потрібне зображення, привернути увагу партнера по комунікації і зробити обмін зображеннями. Якщо партнер не візьме зображення, то комунікація не відбулася. Навчає починати комунікацію самостійно, адже вчитель спеціально створює ситуації, коли дитина захоче щось попросити. Зменшує небажану поведінку, сприяє розвитку усного мовлення, тому що деякі діти природним

чином перестають використовувати PECS, коли у них розвивається усне мовлення, тому що мова більш проста і ефективна. Поява навичок комунікації підвищує ймовірність, що дитина буде використовувати усне мовлення, і якщо дитина не володіє усною мовою в достатній мірі, система надає їй функціональний спосіб комунікації. Її дуже легко зрозуміти, адже картинка зрозуміє хто завгодно і де завгодно. Це робить комунікацію успішною і ефективною в різних місцях і ситуаціях, що, в свою чергу, заохочує подальший розвиток комунікації. Застосування PECS постійно розширюється, бо коли дитина навчилася робити обмін однієї картинки на предмет, то її вчать долати відстань до папки з картинками і до партнера по комунікації. В рамках системи комунікація дитини розширюється, коли її вчать використовувати не одну картку, а дошку з пропозицією, в результаті чого вона може описувати предмети, які просить, а потім і коментувати те, що відбувається. Ця система спирається на сильні сторони дитини, адже люди з аутизмом зазвичай мають слабкі навички рухової імітації, дрібної моторики і репрезентативної пам'яті. Однак найчастіше у них краще розвинені здатності до зорового сприйняття і розрізнення зорових образів. Оскільки PECS – це стратегія, заснована на зоровому виборі, вона спирається на сильні сторони дитини, щоб розвинути слабкі сторони, вона фінансово дешева. А особливо важливо те, що PECS – це один з методів з підтверженою ефективністю, які увійшли до звіту Національного центру професійного розвитку по рекомендованим методам допомоги людям з аутизмом [2, 44 – 47].

При навчанні дитини з РАС, учитель та асистент учителя мають дізнатися якомога більше про дитину у батьків: на якій відстані від дитини можна знаходитися; яким голосом і в якій манері з нею говорити; яким способом стимуляції підтримувати необхідний рівень діяльності, щоб не спровокувати негативних реакцій; які інтереси є у дитини. Для дитини з аутизмом учитель має стати “провідником і опорою” в незнайомій ситуації; бути гнучким, здатним на ходу перебудовувати заняття; при використанні групової роботи продумати участь дитини з аутизмом; створити в групі підтримуюче середовище і врахувати сенсорну гіперчутливість дитини. У школі потрібен індивідуальний підхід з урахуванням таких проявів аутизму, як вразливість, підвищена стомлюваність, нерівномірність розвитку інтелектуальних, мовних і моторних навичок; сповільненість реакції; віддалення результатів навчання, трудність

сприйняття фронтальних занять та труднощі при відповіді біля дошки [5].

Учитель та його асистент мають конструктивно реагувати та проявити проблемної поведінки дитини з аутизмом і враховувати наступні особливості.

Якщо дитина відчуває дискомфорт у класі, слід називати дитину на ім'я, навчити дивитися в сторону вчителя, коли він звертається до неї на ім'я, але не змушувати дитину дивитися саме в очі, щоб показати, що вона вас слухає. При небажанні слухати проблемна діяльність, що викликає у дитини напругу усувається або змінюється. При слуховій гіперчутливості голос вчителя знижується, а звук, що викликає у дитини тривогу, усувається. Якщо закриття вух руками стає проявом стереотипних дій дитини, то подібні дії повинні вчителем перетворюватись у гру для додання їм сенсу. При тактильній гіпочутливості рекомендується розвивати сенсорні відчуття за допомогою масажу і застосування різноманітних матеріалів. У разі появи аутоагресії з'ясовуються її можливі причини. Для цього вчитель визначає, в якій ситуації виникає аутоагресія, скільки часу вона триває і як дитина реагує на перемикання уваги. При слуховій гіпочутливості необхідно розвивати слухові відчуття дитини. При стереотипних діях досліджується причина подібної проблемної поведінки. Якщо присутня будь-яка напружена стресова ситуація, вона по можливості усувається, або використовується відволікання.

На сьогоднішній день, існує безліч підходів до корекції та навчання дітей з аутизмом. Важливим є надання можливості батькам отримувати повну інформацію про них, ознайомити з їх теоретичними основами і конкретними методиками й прийомами. Під цим маються на увазі різні форми психологічної допомоги батькам, роз'яснення справжніх проблем дитини, навчання прийомам і методам роботи з дитиною в умовах сім'ї, тому що це робить процес надання допомоги дітям більш інтенсивним, а головне – безперервним.

Учитель при роботі з батьками дітей, які мають розлади аутистичного спектру, повинен розуміти, що коли батьки дізнаються про аутистичний розлад своєї дитини переживають п'ять стадій гострої втрати: заперечення, гнів, торг, депресію і прийняття. Ефективність співпраці з батьками залежить від того, на якій стадії сприйняття вони знаходяться, адже 75–80% успіху корекційного втручання і навчання дитини з аутизмом залежить від адекватної участі сім'ї в таких аспектах як: встановлення емоційного контакту з дитиною; створення комфортної

сімейної обстановки; розвиток ігрової діяльності дитини; залучення в повсякденне життя сім'ї і закріплення набутих навичок в процесі роботи з фахівцями.

Учитель та його асистент мають проводити систематичну просвітницьку роботу з батьками дітей з аутизмом. Основними рекомендаціями для батьків дітей з аутизмом мають бути наступні. По-перше, батькам потрібно пам'ятати, що дитина з аутизмом, як і будь-яка інша – це індивідуальність, тому навчання потрібно будувати, враховуючи загальні рекомендації, а також маючи на увазі специфічні реакції дитини. Перш за все, потрібно дотримуватися режиму, оскільки діти-аутисти дуже болісно сприймають будь-які дії, які виходять за рамки звичних. Займатися з дитиною потрібно щодня, адже тільки регулярність може принести результати. Починати з 5 хвилин, поступово доводячи час занять до 2–3 годин в день з невеликими перервами. Вкрай важливо навчити дитину слову “стоп”, адже вона може не помічати небезпеку – наприклад, може переходити вулицю прямо перед машиною або доторкатися до гарячих предметів. По-друге, не варто уникати суспільства інших дітей, дитина може відвідувати школу, проводячи в класі 2–3 години на день. Дуже важливо відволікати дитину від безглузких, стереотипних рухів, наприклад, за допомогою танців або стрибків на місці. Якомога більше розмовляти з дитиною, навіть якщо вона залишається байдужою, батькам необхідно мати на увазі, що їх дитина потребує спілкування навіть більше інших дітей. Не забувати про те, що будь-яка людина потребує усамітнення і, в тому числі і діти з аутизмом. Тому потрібно зробити для дитини який-небудь “таємний” куточок, де їй ніхто не заважатиме. Дітям з РАС дуже подобається кататися на гойдалках, це захоплення допомагає розвинути вестибулярний апарат дитини. Бути обережними в спілкуванні дитини з домашніми тваринами, оскільки діти з аутизмом по відношенню до тварин можуть бути налаштовані агресивно. Перш ніж завести домашнього улюбленця, треба подарувати дитині м'яку іграшку [3].

Іпотерапія в усьому світі вважається одним з кращих способів соціалізації дітей з аутизмом. Бажано відвідувати з дитиною різні центри для дітей з аутизмом. Співпрацювати з лікарем-психіатром, який буде відслідковувати особливості дитини і динаміку розвитку. Також необхідно правильно підібрати медикаментозну терапію.

Часто педагоги чують від батьків таку фразу:

“Нам сказали, що потрібно терміново віддавати мою дитину в дитячий колектив, щоб вона навчилася спілкуватися з дітьми”. Але батькам слід дати зрозуміти, що для того, щоб інтеграція в інклюзивному класі стала дійсно корисною для розвитку дитини з аутизмом, потрібна хоча б мінімальна емоційна готовність, яка включає в себе здатність дитини очікувати, в якійсь мірі керувати своїми емоціями і адекватно їх виражати. Володіти певним набором комунікативних навичок, таких як: встановлювати і підтримувати зоровий контакт, вміти вітатися і прощатися, висловлювати свої бажання за допомогою мови або жестів, бути здатною до участі в організованій спільній грі, вміти відповісти на ряд конкретних питань про себе. Достатній рівень адаптації дитини в умовах сім’ї (подолання основних проблем поведінки, сформування мінімальних навичок самообслуговування, дитина може дотримуватися і витримувати розпорядок дня: роздягнутися/одягнутися, їсти з усіма дітьми за столом, брати участь в спільних заняттях, виходити на прогулянку та інше.

Учитель і асистент учителя, які працюють в будь-якому інклюзивному класі з метою запобігання булінгу, мають спілкуватися і з нормотиповими дітьми про дітей з особливими освітніми потребами починаючи з початкових класів. Своїм спокоєм і готовністю допомогти вчитель продемонструє дітям найкращу модель поведінки. Дуже важливо акцентувати увагу на тому, що об’єднує дітей і що вони мають спільного, розповідати дітям про те, що полегшує життя людям з інвалідністю: про інвалідні візки, шрифт Брайля, слухові апарати, собак-поводирів, мову жестів тощо.

Висновки. Отже, проблема соціалізації, навчання і виховання дітей з аутизмом сьогодні постає перед багатьма педагогами початкових класів України. Допомогти дитині з особливими освітніми потребами адаптуватись до дитячого колективу, шкільного навчання, педагогічного персоналу завдання не з легких. Плідна співпраця батьків, учителів, асистентів учителя, психологів, спеціальних педагогів згодом допоможе такій дитині бути рівною серед однолітків. Уміння застосовувати на практиці існуючі технології роботи, такі як технологія візуальної підтримки, програма TEACH та ін., дозволяє як педагогам так і учням швидше та без зайвих зусиль вирішити

освітні проблеми учнів з особливими освітніми потребами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асистент учителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / Н.М. Дятленко, Н.З. Софій, О.В. Мартинчук, Ю.М. Найда, під заг. ред. М.Ф. Войцехівського. Київ, 2015. 172 с.
2. Балобанова Э.Ф. Опыт развивающей деятельности со школьниками с РАС в контексте классного руководства. *Аутизм и нарушения развития*. 2018. Том 16. № 3. С. 40–51.
3. Островська К.О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом: Монографія. Львів, 2012. 520 с.
4. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму: Монографія. Київ, 2010. 320 с.
5. Шульженко Д. І. Особливості підготовки спеціаліста для роботи з аутичними дітьми. Зб. наук. пр. Кам’янець-Подільського державного університету імені Івана Огієнка/заред. О.В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам’янець-Подільський, 2006. Вип. VIII. Сер. соціально-педагогічна. С. 71–75.

REFERENCES

1. Balobanova, E.F. (2018). *Opyt razvivayushchey deyatel'nosti so shkolnikami s RAS v kontekste klassnogo rukovodstva* [Experience of developing activities with pupils with the autism spectrum in the context of classroom leadership]. *Autism and developmental disorders*, part 16. No. 3, pp. 40–51. [in Russian].
2. Diatlenko, N.M., Sofii, N.Z., Martynchuk, O.V., Naida, Y.M., under edition by Voitsekhivskiy M.F. (2015). *Asystent uchytelia v inkluzyivnomu klasi* [Teacher's Assistant in Inclusive Classroom]. Kyiv, 172 p. [in Ukrainian].
3. Ostrovska, K.O. (2012). *Zasady kompleksnoi psykholoho-pedahohichnoi dopomohy ditiam z autyzmom* [Principles of comprehensive psychological and pedagogical care for children with autism]. Lviv, 520 p. [in Ukrainian].
4. Skrypnyk, T.V. (2010). *Fenomenolohiia autyzmu* [Phenomenology of autism]. Kyiv, 320 p. [in Ukrainian].
5. Shulznenko, D.I. (2006). *Osoblyvosti pidhotovky spetsialista dlia roboty z autychnymy ditmy* [Peculiarities of specialist training for work with autistic children]. Kamianets-Podil'skyi, pp. 71–75. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.11.2019

